

נקרת הצור

וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֵיךָ וְקִרְאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחֲנַתִּי אֶת אֲשֶׁר אַחַן וְרַחֲמֵי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחֵם: וַיֹּאמֶר לֹא תִכַּל לְרַאת אֶת פְּנֵי כִי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחִי: וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מְקוֹם אֲתִי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוֹר: וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבָדִי וְשִׁמְתִיךָ בְּנִקְרַת הַצּוֹר וְשִׁכְתִּי כְּפִי עֲלֶיךָ עַד עֲבָרִי: וְהִסְרַתִּי אֶת כְּפִי וְרִאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ: (שמות לג יט-כג)¹

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֵר לְפָנֵי הָעָם וְקַח אֶתְךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּדֶן אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ: הֲנֵנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוֹר בְּחָרֵב וְהִכִּיתָ בַּצּוֹר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִיָּם וְשִׁתָּה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הִישׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין. (שמות יז ו-ח)²

רמב"ן שמות פרשת בשלח פרק יז פסוק ה – אחד הוא הצור

וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות, כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחודש השלישי. אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב, מים קרים נוזלים, הלכו אל רפידיים, ושם שתו אותם, והוא שאמר הכתוב "ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים" (תהלים עח טז), וכתוב "פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר" (שם קה מא). ומה שאמר "הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו" (שם עח כ), גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט.³

מדרש תנחומא בשלח סימן כב – רושם רגלי אדם

"הנני עומד לפניך שם על הצור", אמר ליה הקב"ה: כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך.⁴

¹ פרשת השבוע עמוסה באירועים, מעליית משה להר לאחר מעמד הר סיני, קבלת הלוחות בהר למעלה, דרך חטא העגל שנעשה למטה, שבירת הלוחות, קריאת משה "מי לה' אל", הריגת העובדים לעגל, השקיית העם ב"מי העגל", המשך בעליית משה להר בפעם השנייה, ההודעה על שליחת המלאך, משה שמתרחק מהעם ובונה את אוהל מועד הפרטי שלו, וכעת בהתחלת הריצוי בבקשת משה "הראיני נא את כבודך" לאחר שכבר הובטח לו: "פני ילכו והניחותי לך", ולצד דבריו הבוטים: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פְּנֵיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה". ואכן, הקב"ה מתרצה ומגלה למשה את סוד שלוש עשרה המדות, ומשה עולה בשלישית להר לקבלת הלוחות השניים (דברינו בפרשת עקב). מה מבקש כאן משה אחרי הדבור שכבר זכה לו באוהל שהקים כתוב: "וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים פְּאָרֶז יִדְבֶר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (שמות לג יא). מה (עוד) ביקש משה לדעת ומה אכן התגלה למשה בנקרת הצור?

² כבר קדם לצור של פרשתנו, הצור בפרשת בשלח, ברפידיים, בו הכה משה במטה ויצאו ממנו מים חיים להשקות אדם ובהמה הצמאים במדבר. שים לב לביטוי המשותף: "על הצור" אבל בהפוך. בפרשתנו משה הוא שנקרא להתייצב "על הצור" (אבל סופו שיתחבא בנקרת הצור ומחכה לשכינה) ואילו בפרשת בשלח הקב"ה הוא שעומד "על הצור" לפני משה, וכאילו מחכה לו. האם זה של פרשת בשלח גדול יותר? ראו גם איך מכונה הצור שם: "הצור בחורב". מה שמתאים לפרשתנו בה בני ישראל מצויים עדיין למרגלות הר חורב, אבל לא לפרשת בשלח שם בני ישראל עדיין ברפידיים. האם ייתכן שמדובר באותו צור?

³ רוב הפרשנים אינם מחברים את שני הצורים הנ"ל ומעדיפים לחבר את הצור של פרשת בשלח עם הסלע שבפרשת חוקת עליו היכה משה במקום לדבר אליו, שהוא לשיטות מסוימות אותה באר מופלאה של מרים שהתגלגלה איתם כל שנות המדבר (ראו רבי בחיי בן אשר שמו"ת יז ו). גם אבן עזרא ואחרים שמפרשים שהצור בפרשתנו הוא ראש ההר ונקרת הצור היא מערה שהייתה שם (שמות לג כא-כב) סוברים שאין זה אותו צור. ורד"ק בפירושו לתהלים קו לג מסביר ש"צור בחורב" אינו הר חורב אלא כל מקום חרב ויבש שכמותו רבים במדבר. אבל רמב"ן יוצר קשר בין שני הצורים ומתאר מהלך פלאי של יציאת נהר של מים מהצור בחורב שבפרשתנו שהגיע עד רפידיים. למרות שרמב"ן חותם את פירושו במילים "על דרך הפשט", נראה שבתיאור המופלא של נהר המים היוצא מהר חורב שם עתידה התורה להינתן והגיע עד רפידיים לפני מתן תורה, מרמז רמב"ן על המשמעות של מים כתורה ורוצה לומר שמתן תורה החל עוד קודם להגעת בני ישראל למרגלות הר חורב בחודש השלישי. מה שיכול להתחבר אולי גם לשיטתו בדבר מצוות שנתנו במרה לפני מעמד הר סיני. האם את הפלא הזה מנסה משה להבין? האם הוא מבקש לגלות את סוד נביעת המים שיביאו להיטהרות מחטא העגל ולשיבה למצב שלפני החטא - הם אולי המים שלתוכם זרה משה את העגל והשקה אותם בדומה למים של אשה סוטה (תנחומא כי תשא כו על בסיס גמרא עבודה זרה מג ע"ב)? או אולי מבקש משה לגלות את סוד התורה שאיננה ניתנת בפעם אחת בקולות וברקים ואש אוכלת, אלא בנביעה מתמדת וכמעין המתגבר מהצור בחורב אל ההיסטוריה הארוכה של מי שיעסוק בתורה בעתיד (ויאפשר למשה להיכנס אל בית המדרש בכל עת)?

⁴ לפני שניפרד מהצור של פרשת בשלח, 'נגנוב' מדרש קטן-גדול זה על הצור שם (שלישית רמב"ן הוא הצור בפרשתנו). מקור מדרש זה הוא בשתי המכילות: מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ו ומכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (אפשטיין-מלמד) שמות יז ו פרשת בשלח, שם משתמע שמדובר בעניין מיסטי הקשור בדמות האדם שבמעשה המרכבה (יחזקאל א כו). אבל אנו נציע פירוש למדרש זה על דרך הדרש. התשובה למשה המבקש לדעת את כבוד ה': "הראיני נא את כבודך", היא עפ"י 'מדרש קטן' זה: אתה רוצה לראות את כבודי, משה? כבר ראית אותי עומד לפניך שם על הצור ברפידיים! משם כבר היית צריך ללמוד מהו כבודי והיכן הוא מתגלה. בכל מקום שמצוי 'רושם רגלי אדם', בכל מקום בו מצויה טביעת רגליו של האדם הפשוט והשפוף, שבגרידת רגליו העייפות חורץ סימנים באדמה - האדם שצמא למים ולצל - שם אני נמצא. שם אתן מים חיים. והרי כבר היית אתי שם בצור בחורב. אין לך לחפש גדולות משה - כבודי מצוי בכל מקום בו רשומים 'רגלי אדם' וקורותיו. ונראה שהדברים כתובים במפורש

פסיקתא רבתי (איש שלום) פייסקא י כי תשא – מתחבא בנקרת הצור מזעף המלאכים

... כיון שנתקבל משה ונתרצה לו הקב"ה התחיל משה אומר לו: ריבונו של עולם, "הודיעני נא את דרכיך" (שמות לג יג), אמר לו: במה שפִּטְטָנוּ וְזָפִיתָנוּ? ⁵ השיבו הקב"ה: "ויאמר ה' אל משה גם את הדבר אשר דברת אעשה" (שם שם יז), למה? "כי מצאת חן בעיניי" (שם). כיון שנתקבל בראשונה, התחיל תובע אחרת: "הראני נא את כבודך" (שם שם יח). אמר לו: אין אתה יכול: "ויאמר לא תוכל לראות את פניי" (שם שם כ). דחק משה בתפילה וקיבלו הקב"ה. אמר לו: הואיל ודחקת בזו, אני נותנד בנקרת הצור. והיאך שאני עובר אני מסכך את ידי עליך מפני מלאכי הזעף שלא יפגעו בך: "והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור וסכותי כפי עליך עד עוברי" (שם שם כב). מה עשה משה? ישב לו בנקרת הצור עד שהקב"ה עובר. באו מלאכים לפגוע במשה. מה עשה הקב"ה? הגין ידיו עליו. ומשם נטל משה קרני ההוד, שנאמר: "וְנִגְהָ פְאֹר תִּהְיֶה קֶרְנִים מִיָּדוֹ לֹא יִשָּׁם חֲבִיוֹן עֲזָה" (חבקוק פרק ג פסוק ד).⁶

וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאִשֶּׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשַׁרְתּוֹ יְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹון נֶעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל: (שמות לג יא).⁷

אבן עזרא שמות פרשת כי תשא פרק לג פסוק כא – סוד השם המפורש

והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך (שמות לג ב), אז השיב משה, ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי (שמות לג יב). אם הוא הכתוב בו "כי שמי בקרבו" (שמות כג כא).⁸ והשם השיבו, אני בעצמי אלך והניחותי לך (שמות לג יד). ... ובעבור זה שמח משה ואמר: "יילך נא ד' בקרבנו" (שמות לד ט). הפך: "כי לא אעלה בקרבך" (שמות לג ג).⁹

ומשה בקש לראות השם. והשם השיבו, כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ). וזהו האמת, כי ההרגשות אינם מרגישות, רק המקרים.¹⁰ על כן: "ויראו את אלהי ישראל" (שמות כד י). גם "ואראה את ד' " (ישעיהו ו א), וכן

במקרא בפרשתנו כאשר הקב"ה אומר למשה: "אָנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֵיךָ וְקִרְאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחַז וְרַחֲמִי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחַם" (שמות לג יט). אפשר היה לחתום את הדף במדרש זה שאומר בעצם הכל, אבל נמשיך.

⁵ אלה המשך דברי משה לקב"ה: אחרי ששפטת (הענישת אותנו), במה נזדכה? כך הבנו ויש שיטות ונוסחים שונים בקטע זה.

⁶ והמדרש ממשיך שם במפגש של משה שחוזר מנקרת הצור עם קרני ההוד עם בני ישראל שיושבים שופים וזנופים: "באותה שעה היה רע על ישראל, אמרו אנחנו בירידה מפני שעשינו אותו מעשה ואף הקב"ה נתרצה לנו וסלח לעונותינו ואף אתה משה היית עמנו וקרניו של משה זקף (זקופות) וקרניו שפלות? ... אמר לו הקב"ה: לך רומם ראשם ... אני זקפתי את ראשך, כך אף אני אזקיף את ראשם של בניי: כי תשא את ראש בני ישראל". מדרש זה מכון כולו לנשיאת ראש בני ישראל כאקט של סליחה אחרי חטא העגל (בהיפוך גמור מסדר הפסוקים בפרשה!) וראוי לעיון בשלמותו. בקטע שגזרנו לנושא נקרת הצור, לא ברור מה השכיל משה שם מעבר למה שכבר ראה וידע. המדרש מתמקד בהגנתו של משה מפני זעף המלאכים. הוא משה שעפ"י האגדה הידועה במסכת שבת דף פח, התמודד יפה עם המלאכים, הוריד את התורה לארץ, ואף הם נעשו לו ידידים ונתנו לו מתנות. ראו דברינו [עלית למרום](#) [שבית שבי](#) בחג השבועות. אך כאן צריך הקב"ה להגן עליו מזעף המלאכים! שם אחז בכיסא הכבוד והחזיר להם תשובה נוחצת, ואילו כאן, הקב"ה שתחילה אמר לו "ונצבת על הצור", חוזר ואומר לו: "ושמתיך בנקרת הצור" ונאלץ לסוכך עליו. מוטיב זה של זעף המלאכים חוזר במקורות רבים כגון פרקי דרבי אליעזר פרק מה ("הירידה השביעית"), המדרש הגדול שמות לג כב, פירוש שכל טוב (בבב) שמות יב כב שמקשר את הנושא עם המשחית של מכת בכורות ועוד. האם משה שניצח את המלאכים כשבא להוריד את התורה לעם ישראל, עבר על המידה כאשר ביקש "הראני נא את כבודך"?

⁷ נחזור ונקרא את פרק לג מתחילתו ובפרט פסוק זה שנזכר עוד לפני בקשת משה לראות את כבוד ה' ונקשר [לאוהל מועד הפרטי](#) שהקים לאחר חטא העגל (ובפתחו ניצב עמוד הענון). כבר זכה משה לדבר עם הקב"ה "פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו" מה שלא זכה אף אדם (ומי זכה לראות אלהים "פנים אל פנים" לפני משה?). ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא ב ע"ב: "כאשר ידבר איש אל רעהו שנאמר: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. כל הנביאים היו רואין מתשע אספקלריות ומשה מתוך אחת. של כל הנביאים לא היו צלולות ושל משה היתה צלולה". אז מדוע ולמה ביקש משה עוד? לעצמו ביקש לעלות עוד דרגה בקודש (ובכך יתרחק עוד מבני ישראל), או שמא אדרבא, ביקש לדעת איך לחזור להתחבר אליהם ולהנהיג אותם מחדש? תשובת המדרש מצויה במדרשים שרואים ב"פנים אל פנים" שבפסוק, קריאה של הקב"ה למשה לחזור ולהתחבר אל העם (ברכות סג ע"ב, שמות רבה מה ב, בדברינו [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#) בפרשה זו). תשובת המקרא נראית גם היא לכאורה פשוטה בפסוקים שבאים לאחר הפסוק הנ"ל בהם משה פונה ביוזמתו אל הקב"ה: "ויאמר משה אל ה' ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאתי חן בעיני: ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך ויראה כי עמך הגוי הזה". אלא שגם אחרי תשובת הקב"ה: "ויאמר פני ילכו והנחתי לך", גם אחרי: "ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאתי חן בעיני ואדעך בשם", מוסיף משה לבקש: "הראני נא את כבודך". נראה איפוא ששאלתו מה באמת ביקש משה כאן ומדוע לא הסתפק בדיבור "פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו", בעינה עומדת. האם מנקרת הצור נקבל תשובה?

⁸ ראו דברינו [הנני שולח מלאך לפניך](#) בפרשת משפטים, שם הרחבנו לדון מה בין השליח של פרשת משפטים לאחר מתן תורה שהיה רצוי ובין השליח של פרשת כי תשא לאחר חטא העגל אליו התנגד משה.

⁹ בתחילת פירושו שם מתאר אבן עזרא את הדיאלוג בין הקב"ה ומשה כיצד תהיה הנהגת הקב"ה את העם מכאן ואילך. ונראה שבכך בא משה על סיפוקו. אלא שאז עובר משה עפ"י אבן עזרא לבקשה לידיעת השם המפורש. ראו דבריו שם במלואם.

¹⁰ היינו רק את מה שאנו חשים באחד מחמשת החושים שלנו. ואולי כוונתו גם לומר שבאמת אין הרגשות שלנו היינו החושים, מרגישים היינו חשים, את הדבר עצמו. מה שמתואר בכל ה"ראיות" הם 'מקרים', היינו אירוע רגעי וחולף, לא השגה אמיתית.

נבואת יחזקאל, הכל במראות אלהים... וזה היום שראה משה מה שבקש, היה לו כיום מתן תורה לישראל.¹¹ ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו, שהראה לו קשר של תפילין. ודבריהם נכון, רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו, שהוא כמשמעו, כי סוד עמוק הוא.¹²

בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א – קשר של תפילין ראה משה

"והסרתי את כפי וראית את אחורי" - אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין.¹³

שָׁמַר לְךָ אֶת אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצַוֶּה הַיּוֹם ... הַשְּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּכְרַת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ ... אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ: אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֵר ... כָּל פֶּטֶר רְחֹם לִי ... שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת ... וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לְךָ בְּפִנְיֵי קִצְרֵי חֲטָיִם וְחַג הָאֲסִיף תִּקּוּפַת הַשָּׁנָה וְכוּ' (שמות לד י-כו).¹⁴

רשב"ם שמות לג יח-כג פרשת כי תשא – חידוש הברית

הראני נא את כבודך - תמה על עצמך. היאך מלאו לבו למשה רבינו להנות מזיו שכינה? והלא הכתוב משבח "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים!"¹⁵ חס ושלום לא נתכון אלא לכרות לו ברית של שני דברים שנתרצה לו הקב"ה: על קירון של "ונפלינו אני ועמך",¹⁶ ועל פני ילכו להניח לך מכל אויביך. וכן אמר. "הראני נא את כבודך" - בכריתות ברית על מה שהבטחתי. כמו שעשה לאברהם כשאמר "במה אדע", וכתב שם: "והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים", וסמך ליה: "ביום ההוא כרת יי את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי". אף כאן שאל משה להקב"ה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בכריתות ברית, כדכתיב: "ויעבור יי על פניו ויקרא וגו'". וכתב בתריה: "הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות", כמו שבקשת "ונפלינו אני ועמך וגו'", כי נורא הוא, כדכתיב: וייראו מגשת אליו.¹⁷

¹¹ עפ"י אבן עזרא בפסוק "וכל העם רואים את הקולות" - שם התחברו כל הרגשות, היינו החושים המופעלים ע"י "המקרים" אל מקום אחד - נראה שכאן מבקש משה מעבר למה שהיה במתן תורה. ראו דברינו [רואים את הקולות](#) בפרשת יתרו.

¹² ואבן עזרא שבמקומות רבים בפירושו משאיר את הדברים בסוד (ויקרא טז ח, דברים א ב), ממשיך שם בפירוש ארוך ומיסטי על צפונות השם המפורש. ראו גם פירושו (הקצר) למילים "וראית את אחורי": "האחרון מהאור כמו אחריתו, כי ראשיתו לא יוכל לראותו. ולפי דעתי, שהכתוב דבר כמנהגו, כי ידענו דעת ברורה כי אין השם גוף. ואחר שאיננו גוף לא יתכן שיראה בעין, כי העין איננה רואה כי אם המקרים שהם בגוף, על כן אמרתי שמלת הראני איננה במראית העין. גם ודבר ה' אל משה איננה בפה, רק הוא הדבור האמתי, כי דבור הפה דמיון הוא". בדרך מסתורין זו צועדים פרשנים נוספים כפירוש ספורנו שמות לג כג שמתייחס גם הוא לפסוק אולי הסתום מכולם: "וראית את אחורי - תראה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה ממני: ופני לא יראו. אבל לא יהיה נראה אצל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא, כמו ששאלת". ובמדרש הגדול על הפסוק: "והסירתי את כפי וראית את אחורי - מלמד שהשיג מאמיתו שלהקב"ה כמי שהסתכל בצורת חבירו מאחוריו שהוא יודעו מכוח אותה הראיה ונבדל בדעתו משאר הברואים ושוב אינו מתחלף לו באחרים כלל". ראו גם רמב"ם מורה נבוכים חלק א פרקים לז לח. עוד ראו פירוש אור החיים שם: "וראית את אחורי וגו'. הנה באל עליון לא יתיחס אליו פנים ואחור, אלא כוונתו יתברך הוא לצד כי חיות העולמות עומד בחשק הסתכלות אורו יתברך וקימו הוא האדון חי העולמים. ודבר זה הוא מן הנמנע שיכול שום נברא להביט אל אורו יתברך. לזה הכין ה' ועשה מסוה אשר דרך שם יביט והוא שקרא אחוריים כמו שעשה בחכמתו את האדם הגוף אחוריים". אחרי כל הסודות והמסתורין שזכה להם משה, הוא נאלץ לשים על פניו מסוה ולהכהות את קרני ההוד שזכה להם. האם מכאן יוכל משה לחזור ולהנהיג את העם? האם בקשתו האישית להתעלות עוד ועוד יכולה ללכת יד ביד עם הנהגה ארצית של עם שיש לדאוג לצרכיו הבסיסיים "במדבר הגדל והנורא נחש שרף וקרב וצמאון אשר אין מים" (דברים ח טו, דברי משה עצמו).

¹³ כך גם בגמרא מנחות לה ע"ב, ולא מצאנו מקבילה או מקור לרעיון זה במדרשי התנאים ובירושלמי. בתפר בין מסתורין נקרת הצור לראיות יותר פשטניות, עצרנו במקור זה שכבר הזכיר לעיל אבן עזרא. גם כאן, יש מקום רב לפירושים מיסטיים בפרט אם נקשר גמרא זו לדף קודם שם המתאר את הקב"ה שמניח תפילין - מיסתורין על מיסתורין. ראו חידושי אגדות למהרש"א על הדף ששולח את הקורא לספרי המקובלים. אך פירוש תורה תמימה בשמות פרק לג הערה כט מקשר את הנושא לאמירה אחרת של הגמרא במנחות לה שקשר התפילין הוא "הלכה למשה מסיני". ופירוש הכתב והקבלה שמות לג כג מציע שהאחור והפנים הם תורה שבע"פ ותורה שבכתב: "להורות גודל ערך התורה שבע"פ, כי רק על ידה ובאמצעותה יתוודע לנו יקר תפארת התורה שבכתב". נוכל אם כך להתחיל במסע אל הפשט והפשטות: משה מבקש לראות את כבוד ה' ואילו הוא מראה לו את קשר התפילין שעתידיים חכמי התורה שבע"פ להסביר ל"הלכה למשה מסיני". באת לראות מיסתורין שלי משה, אני מראה לך את המצוות! מצווה יום-יומית כתפילין שנזכרת בתורה במשפט עמום: "והיה לך לאות על ירך ולטוטפות בין עיניך" ויבואו חכמי התורה שבע"פ ויפרטו את פרטיה ודיניה. ומה שלא ידעו להסביר יאמרו שהוא ניתן לך כהלכה מסיני.

¹⁴ לא בכדי מופיעים פסוקים אלה במרכז פרק לד, בין שלוש עשרה המדות ובין ירידת משה מההר עם הלוחות השניים. מצוות, משה! מצוות מעשיות! זהו סוד "וראית את אחורי".

¹⁵ ראו חיזוק לשאלה זו ממדרש שמות רבה (שנאן) שמות פרשה ג: "בשכר ויסתר משה פניו - ודבר ה' אל משה פנים אל פנים". ולדיבור ישיר זה כבר זכה משה! אז מה יבקש עוד? חזרנו לשאלתנו לעיל בהערה 7.

¹⁶ הכוונה לקרינת אור הפנים של משה, שנזכרת להלן בפרק לד כט-ל. רשב"ם מפנה לפסוק: "ונפלינו אני ועמך" (לג טז), ובפירושו שם כתב שמשו ביקש להיבדל מכל העם. קירון היינו קרינת הפנים שלו מבדילו מכל העם. ותודה ליהונתן יעקבס על הסבר זה.

¹⁷ עפ"י רשב"ם, בקשת משה "הראני נא את כבודך" איננה אלא בקשה לכריתות ברית מחודשת בין הקב"ה לעם ישראל. בדומה לאברהם ששאל: "במה אדע כי אירשנה" וזכה לברית בין הבתרים, כך גם שאלת משה: "הראני נא את כבודך" היא בקשה לחידוש

רמב"ן שמות לג יח פרשת כי תשא – "כל טובי על פניך"

"ויואמר הראני נא את כבודך" - בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם. ויתכן כי יהיה כבודך בכאן הכבוד הגדול אספקלריא המאירה.¹⁸

וה' ענה אותו אני אעביר - מדת כל טובי על פניך - שתשיגו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם, כי מראה הפנים ששאלת לא תוכל לראותם.¹⁹

"וקראתי בשם ה' לפניך" - שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו. וחנותי - בו את אשר אחון ורחמתי - בו את אשר ארחם - שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחוננו וירוחמו בשמי ובטובי. ועל זה נאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא, כי טוב האדם בביתו.²⁰

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא קג – שכר ועונש

"ותמונת ה' יביט", זה מראה אחוריים ... אינו אלא זה מראה פנים? תלמוד לומר: "והסירותי את כפי וראית את אחוריי" (שמות לג כג) ... "ופני לא יראו" - אילו מראה פנים ואומר: "ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור" (יחזקאל ב ז). והלא אף קלי הדעת וההדיוטות עושים כן, ומה תלמוד לומר: "פנים ואחור"? - פנים בעולם הזה ואחור לעולם הבא. פנים - שלוותם של רשעים ויסורים של צדיקים בעולם הזה, ואחור - מתן שכר של צדיקים ופורענותם של רשעים לעול הבא.²¹

מסכת ברכות דף ז עמוד א – צדיק ורע לו, רשע וטוב לו

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלושה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו; בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר: "הלא בלכתך עמנו" (שמות לג טז), בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו, שנאמר: "ונפלנו אני ועמך" (שם).²² בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו, שנאמר: "הודיעני נא את דרכיך"; אמר לפניו: ריבונו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו: משה, צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע, רשע וטוב לו - רשע בן צדיק, רשע ורע לו - רשע בן רשע ... הכי קאמר ליה: צדיק וטוב לו - צדיק גמור, צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו - רשע שאינו גמור, רשע ורע לו - רשע גמור.²³

ופליגא דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר: שתיים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, שנאמר: "וחנתי את אשר אחון" - אף על פי שאינו הגון, - "ורחמתי את אשר ארחם" - אף על פי שאינו הגון.²⁴

הברית. ורשב"ם ממשיך בדרך פשטנית זו בפירושו גם את הפסוקים הבאים: "וחנותי את אשר אחון וגו' - שם אפרש לך מידותי: וראית את אחורי - לאחור שאעבור על פניך בכריתות ברית [תוכל] לראות. כעין העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. דרך עברה היו כורתים ברית". ואגב, משתמע מפירוש רשב"ם זה שלא היה שום פסול בבקשת אברהם: "במה אדע כי אירשנה". ראו דברינו **במה אדע כי אירשנה – האם חטא אברהם? בפרשת לך לך**.

¹⁸ רמב"ן עונה כאן בעקיפין על שאלתנו בהערה 7 מה עוד ביקש משה. הדיבור פנים אל פנים גם "כאשר ידבר איש אל רעהו", עדיין איננו הכבוד הגדול, אין זו עדיין האספקלריה המאירה. סימוכין לכך מצאנו בתרגום כתר יונתן על הפסוק: "ודיבר יי עם משה - דבור כנגד דבור. קול דיבור היה שומע. אך זיו פנים לא היה רואה. כמו שמדבר איש עם חברו".

¹⁹ משה מבקש לראות באספקלריה המאירה, מה שעפ"י המדרשים, הפרשנים וספרות מחשבת ישראל אכן זכה משה. והקב"ה אכן עונה לו: אקרא לפניך את השם הגדול לרע - לכאורה כשיטת אבן עזרא לעיל. אבל אין זה העיקר ממשיך רמב"ן.

²⁰ מה שבאמת קיבל משה בנקרת הצור היא הכרת מידת הטוב. מהכרה זו זכה משה לתואר "בכל ביתי נאמן הוא" - כי טוב האדם בביתו. ועוד זכה משה שם למידת החנינה והתחנונים שנראה בהרחבה במדרש תנאים לדברים להלן.

²¹ מפרשני המקרא חזרנו אל חז"ל. מדרש זה הוא על פרשת האשה הכושית (שכבר נזכר ברמב"ן לעיל בציטוט "בכל ביתי נאמן הוא"). שם נוזף הקב"ה במרים ובאהרון על דבריהם כנגד משה, שמעלתו היא: "פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבֵר בוּ וּמְרָאָה וְלֹא בְחִידָת וּתְמוֹנַת ה' יְבִיט" (במדבר יב ח), וכבר נדרשו רבים גם לפסוקים אלה על דרך המסתורין. מדרש ספרי זה אמנם מקשר את "תמונת ה' יביט" עם "וראית את אחורי", אבל נראה שהדרשה הראשונה של מראה אחור ומראה פנים וכן הפסוק ביחזקאל על כתיבת פנים ואחור (ראו הצעת הכתב והקבלה על תורה שבכתב ותורה שבע"פ בהערה 13 לעיל) נדחים והמדרש מעדיף כיוון אחר לגמרי. מה הוא הסוד שנגלה למשה בנקרת הצור? סוד שכר ועונש. מה שחכמי מחשבת ישראל מכנים תורת הגמול. הסוד הקשה שההבטחות התורה לשכר ועונש מיידיים: "אם תשמעו ואם לא תשמעו" לא תתקיימנה כפשוטן. בראייה האנושית שלנו כאן בעולם הזה "צדיק ורע לו ורשע וטוב לו" וכבר ונשברו קולמוסים לרוב ונשפכו דיונות אינסוף בנושא עצום זה.

²² שתיים משלוש הבקשות היו מחוץ לנקרת הצור ונענו, ככתוב שם בפסוק יז: "ויואמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אֶעֱשֶׂה כִּי מִצֵּאת חַן בְּעֵינַי וְאֶדְעֶךָ בְּשֵׁם". אך משה מבקש בקשה שלישית ואותה ניתן לגלות לו רק בנקרת הצור. עפ"י פשט הפסוקים, הבקשה השלישית של משה היא "הראני נא את כבודך" (פסוק יח), אך בדרשה זו, הבקשה השלישית חוזרת לפסוק יג: "הודיעני נא את דרכיך" - איך אתה מנהיג את העולם, היינו נושא שכר ועונש שהטיד מאד את הנביאים ואת חז"ל.

²³ זה ניסיון שני של הגמרא להסביר את "צדיק ורע לו ורשע וטוב לו", היינו את אי-קיום שכר ועונש בעולם הזה, כפי שבני האדם רואים. ראו הדיון המלא בגמרא שם, ובדברינו **לא יומתו אבות על בנים – איש בחטאו יומת** בפרשת כי תשא.

²⁴ עפ"י הדעה הסתמית בגמרא, קיבל משה תשובה גם על בקשתו השלישית וחז"ל מנסים להסביר את נושא שכר ועונש בעולם - כיתד צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. אבל רבי מאיר חולק על הדעה שלמשה נגלה סוד שכר ועונש. על שתי בקשות הראשונות נענה

מדרש תנאים לדברים (הופמן) דברים ג כג פרשת ואתחנן – סוד התחינה והחינוך

ואף על פי שנאמרה תפילה בעשרה לשונות,²⁵ קרובה שבכולן תחינה, שנאמר: "וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי ה' קָרְבִים אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה וכו' " (מלכים א ח נט). ושני צדיקים נתפללו בה: דוד ומשה. דוד, שנאמר: "חַנְּנִי אֱלֹהִים כְּחֶסֶדְךָ" (תהלים נא ג).²⁶ משה, שנאמר: "ואתחנן אל ה' ". ומנין למד משה? מדרכיו של הקב"ה. בשעה שעמד בנקרת הצור פתח לו הקב"ה בחינוך שנאמר: "וחונתי את אשר אחון" (שמות לג יט). נשא משה קל וחומר בעצמו ואמר: אלמלי לא היה לשון חביב לפני הקב"ה, לא פתח בו תחילה. לכך פתח משה: "ואתחנן אל ה' ".²⁷

הצור תמים פעלו פי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: ... צור ילך תשי ותשכח אל מחלףך: ... וישמן ישרון ויבעט שמת עבית פשית וישט אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: (דברים פרק לב, שירת האזינו).²⁸

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא ד – אליהו בעקבות משה

ואת מוצא שמה ואליהו שוין זה לזה בכל דבר. משה נביא אליהו נביא. משה נקרא "איש האלהים" (דברים לג א) ואליהו נקרא "איש האלהים" (מלכים א יז יח) ... משה נטמן במערה: "ושמתוך בנקרת הצור" ואליהו נטמן במערה ולן שם כדכתיב: "ויבוא אל המערה וילן שם".²⁹ במשה: "ויבוא אל הר האלהים" (שמות ג א) ובאליהו: "ויבוא אל הר האלהים" (מלכים א יט ח).³⁰

שבת שלום

משה, אבל על "השאלה הקטנה" של שחר ועונש בעולם הזה – לא קיבל תשובה (או שמא תשובה חלקית). ראו בגמרא מנחות כט איך משה מזדעק אל מול הייסורים הנוראים שקיבל ר' עקיבא ונענה: "שתוק, כך עלה במחשבה לפני". כך גם "זועק" אלישע בן אבויה - תלמיד-חבר לר' עקיבא - שראה גם איך בן מקיים גם מצוות שילוח הקן וגם כיבוד אב ואם ומת בירידתו מהסולם. ראו בדברינו **אלישע בן אבויה הוא אחר** בדפים המיוחדים. ורבי מאיר הוא תלמידם של ר' עקיבא ושל אלישע בן אבויה. האם אפשר ששני מקרים אלה השפיעו על עמדתו כאן בנושא? ראו המקרה הטרגי של מות שני בניו של ר' מאיר במדרש משלי (בובר) פרק לא. ומן הסתם לא היה ר' מאיר גם מסכים להסבר של ר' חמא בר' חנינא בסוף הדרשה שם.

²⁵ ראו רשימת הלשונות בדברים רבה ב א פרשת ואתחנן: "א"ר יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפילה ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול, ופילול, ותחנונים".

²⁶ בתפילתו אחרי חטא בת שבע.

²⁷ ראו המדרשים על נתינה בחינם ועל אוצר החינם בדברינו **אין לבריה כלום אצל בוראה** בפרשת ואתחנן. זכה משה להכיר מידה זו ולהנחילה לעולם, אבל כשבא לבקש על עצמו ולטעון: "לא כך אמרת לי: כל מי שאין לו בידי – וחונתי, במתנת חנם אני עושה עמו?!" - לעצמו לא זכה. מדוע? על כך הרחבנו בדברינו **כי לא תעבור את הירדן הזה**. ראו בפרט שם מדרש במדבר יט יג המשל על הרועה שנשבה הצאן שבהשגחתו והוא נכנס לארמון המלך בגפו והנמשל על משה: "שבחך הוא שהוצאת ששים ריבוא וקברתם במדבר ואתה מכניס דור אחר?". והדברים חוזרים שוב להערה 7 לעיל: האם בקשת משה "הראיני נא את כבודך" היא בקשה אישית להתעלות נוספת בהכרת הקב"ה ולראיית כבודו, או בקשה ציבורית של מנהיג המבקש את חידוש הברית בין העם שהוא מנהיג ובין הקב"ה. זו אולי המחלוקת האמתית בין אבן עזרא וסיעתו המייצגים את הגישה המיסטית בכל פרשת נקרת הצור ובין רשב"ם וסיעתו (רמב"ן והמדרשים) המייצגים את הגישה הארצית-אנושית. אי ההיענות לתחנוני משה בפרשת ואתחנן, נראית כמחזקת את הגישה הארצית-אנושית. סוד נקרת הצור היא מידת הרחמים והתחנונים. ואין לנו אלא לחזור על מדרש תנחומא בשלח סימן כב שהבאנו בתחילת הדף על רושם רגלי אדם: "הנני עומד לפניך שם על הצור, אמר ליה הקב"ה: כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך". אבל אם אמנם בקשת משה "הראיני נא את כבודך" באה מהדאגה הארצית לרושם רגלי האדם - לעם ולא להתעלותו האישית, אזי כאן יש חשבון נוסף של "דור דור ומנהיגיו". "הגיע ארכי של יהושע" ואין שבחך משה להיכנס לארץ בלי הדור שהוצאת ממצרים (וכאן בעגל הרבית להתחנן עליהם ונענית). למנהיגים בפרט, אין מתנת חינם.

²⁸ כך משה בשירת האזינו ודוד עונה לו כהד בשירת דוד בשמואל ב פרק כב: "אֱלֹהֵי צוּרֵי אַחְסָה בּוּ מִגְּנֵי וְקָרְן יִשְׁעֵי מִשְׁגְּבֵי וּמְנוּסֵי מִשְׁעֵי מִחֶמֶס תִּשְׁעֵנִי", "פי מי אל מבלעדי ה' ומי צור מבלעדי אלהינו", "חי ה' וברוך צורי וירם אלהי צורי ישעי". משה ודוד שבחרו את לשון התחינה מעל כל תשע לשונות התפילה האחרות, הם שהוסיפו את הכינוי "צור" לקב"ה (ומשם התגלגל לעולם התפילה והפיטו). האם גם זה הסוד שנגלה למשה כשנטמן בנקרת הצור והקב"ה סוכם עליו מפני זעף המלאכים, ששמו של הקב"ה הוא "צור"?

²⁹ ראו פירוש רש"י על הפסוק במלכים א יט ו: "אל המערה - היא נקרת צור שעמד בה משה (שמות לג כב)". בסוף דברינו נזכיר מי היא אותה "נקרת הצור". ראו גמרא פסחים נד ע"א: "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, אלו הן: באר, והמן, וקשת, כתב, ומכתב, והלוחות, וקברו של משה, ומערה שעמד בו משה ואליהו וכו' " (בשונה מהמשנה בפרקי אבות ה ו). ובמסכת מגילה יט ע"ב: "ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית - לא היו יכולין לעמוד מפני האורה, שנאמר: כי לא יראני האדם וחי". ובסמיכות לפרשת כי תשא לה ברוב שנים גם שבת החודש שם מצויה מערה פלאית אחרת, ראו בדברינו **משל המערה והים** בפרשת החודש.

³⁰ כבר הרחבנו לזון בקשר בין אליהו למשה בדברינו **אליהו בהר חורב** בפרשת פנחס. אליהו מבקש כביכול להחזיר את גלגל ההיסטוריה לאחור. לחזור לא רק אל הר חורב בו נתנה התורה ונכרתה הברית עם עם ישראל, אלא גם אל נקרת הצור. לשחזר את מראה כבוד ה' שנגלה למשה, לחדש את הברית (או שמא להחזירה). "כי עזבו בריית בני ישראל" "ואנכי נותרתי נביא לה' לבדי". הקב"ה המתין לו שלש שעות, אך הוא בדבריו הראשונים עומד: "קנוא קנאתי לה' אלהי צבאות" (שם שם יד). באותה שעה אמרה לו רוח הקודש לאליהו: "לך שוב לדרכך מדברת דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט ... תמשח לנביא תחתך" (שם שם טו-טז), ומה שבדעתך איני יכול לעשות". ראו מדרש זה בדברינו שם. כי מהו הסוד שלמד משה בנקרת הצור? - "וחונתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" - מתנת חינם.

מחלקי המים (ומתפכחי מין)

מים אחרונים 1: סוף דבר, הכל נשמע בתמצית במדרש תנחומא בשלח סימן כב שהבאנו בתחילת הדף על רושם רגלי אדם: "הנני עומד לפניך שם על הצור, אמר ליה הקב"ה: כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך". זה הסוד הגדול של נקרת הצור.

מים אחרונים 2: מנקרת הצור עולה משה לארבעים היום השלישיים בהם הוא מקבל את הלוחות השניים. וכשהוא יורד עם קרינת פניו לה זכה בארבעים הימים האלה, העם מתיירא מלגשת אליו והוא נאלץ לשים על פניו מסוה. יש הקבלה מעניינת בין הפסוקים של סוף פרק לג בהם הקב"ה אומר למשה: "לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי" ובין הפסוקים של סוף פרק לד בהם העם לא יכול להביט במשה: "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויראו מגשת אליו". ועל קרינת פנים זו ועל המסוה, יש להאריך בפעם אחרת.